

“STALINS LYDIGE HUND”

**– en beretning om den tyske kommunist
Heinz Neumanns tragiske skæbne**

Af Erik Rasmussen

Dette er en beretning om, hvordan Heinz Neumann (1902-1937), en ledende, men forholdsvis ukendt tysk kommunist, led samme fatale skæbne, som mange dedikerede kommunister fik i 1930'ernes Sovjet, på trods af deres loyalitet mod den kommunistiske idé helt ind i døden.

ESSAY

I Lubjankafængslet i Moskva sad den mangeårige tyske kommunist Heinz Neumann den 1. november 1937 og skrev på en henvendelse til NKVD, Folkekommissariatet for indre anliggender, sikkerhedspolitiet.

Han blev anholdt den 27. april samme år, og hvad han ikke med sikkerhed kunne vide, var, at han den 26. november, ved et lukket retsmøde, hvor der ikke blev ført vidner, dømtes til døden. Retshandlingen var hemmelig og ledet af militærkollegiet ved den højeste domstol i Sovjetunionen. Militærkollegiet var landets højeste retslige instans, hvor man behandlede og afgjorde politiske forbrydelser efter undersøgelser hos NKVD's hovedforvaltning. Der var ikke appelmulighed og domme skulle eksekveres straks.

Heinz Neumann¹

Heinz Neumann blev født 6. juli 1902 i Berlin i en borgerlig jødisk købmandsfamilie. Efter gymnasiet studerede han filologi og kom i kontakt med

den kommunistiske bevægelse og i foråret 1920 tilsluttede han sig ungdomsforbundet KJVD. Han startede med at uddele flyveblade, sætte plakater op og fungere som kurér mellem afdelingerne. Senere på året blev han medlem af det dengang forbudte kommunistiske parti, KPD.

Neumann var ambitiøs, intelligent, en fremragende retoriker, et sproggeni, vittig og åndrig. Netop nogle af de egenskaber gjorde, at han allerede i 1920/21 blev en af redaktørerne af partiavisen "Rote Fahne", og medarbejder ved tidsskrifterne "Internationale Pressekorrespondenz" og "Die Internationale". Det hjalp dog også, at han havde tæt kontakt med Heinrich Brandler og August Thälheimer, der på det tidspunkt udgjorde en del af ledelsen i KPD.

Fuldtidsrevolutionær

I 1922 afbrød han sit studium til fordel for jobbet som partifunktionær og hovedredaktør på Rote Fahne. På grund af illegal virksomhed idømtes han 6 måneders fængsel og brugte tiden på at lære sig russisk.

I slutningen af 1922 ledsagede han Thälheimer til Kominterns IV. verdenskongres. Ikke mange medlemmer af KPD talte russisk, så hans sprogkunderskaber skaffede ham adgang til en del ledende sovjetiske kommunister, herunder Stalin der i 22 var blevet generalsekretær for det sovjetiske kommunistparti. Efter kongressen dyrkede han sine nye kontakter og udviklede et nært venskab med Besso Lominadse, som fortsatte helt frem til dennes død.

Efter hjemkomsten fra Sovjet var han i en kortere periode tilknyttet ZER-apparatet, som arbejdede med infiltration i Rigsvænet.

Efter den sidste og mislykkedes opstand fra KPD i oktober 23 blev partiet forbudt fra 23.11.1923, og frem til 1.4.1924. KPD bestod af flere fraktioner eller grupper, hvoraf de to største var venstrefløjen og midtergruppen, "Die Versöhnler". Fra 23 var venstrefløjen den mest dominerende. Men partiet var stadig ledet af den mere midtsøgende Brandler. Neumann var, blandt andet via sin kontakt til Brandler, også tilhænger af midtergruppen og var i begyndelsen af 1924 en kort overgang medlem af lokalledelsen i Berlin-Brandenburg. Han havde dog længe været tiltrukket af venstrefløjen i partiet og måske især af Ruth Fischer. Men da hun gik i tættere samarbejde med og kastede sin kærlighed på partifællen Arkadi Maslow og dermed satte en stopper for den 20-årige Neumanns måske romantiske drømme, forblev han medlem af midtergruppen.²

Efter forbuddet mod KPD havde han levet illegalt i Tyskland og været fængslet. Han var flygtet og var nu eftersøgt for højforræderi på grund af sit kommunistiske propagandaarbejde i Rigsvænet. Han flygtede til Wien. Men hans identitet blev ret hurtigt afsløret og udvist, hvorefter han immigrerede

han til Sovjet. Hans indflydelse i partiet var dog svækket efter KPD's 9. partidag i april 1924, hvor det lykkedes Fischer og Maslow at overtage ledelsen.

Venstredrejningen i KPD var helt i overensstemmelse med Kominterns daværende politik. På partidagen havde diskussionerne udkrystalliseret sig i tydelige forskelle mellem venstrefløj, højrefløj og en midtergruppe. Kominterns fingeraftryk var nok en af grundene til, at Neumann tilsluttede sig venstrefløjen.

Neumann spillede en afgørende rolle i bolsjeviseringen af Kominterns sektioner. Han deltog som medlem af KPD's delegation i Kominterns 5. kongres i 1924 som leder af propagandasektionen, og i 1925 blev han valgt til KPD's repræsentant i EKKI, Kominterns Eksekutivkomite. Hans energiske medvirken i gennemførelsen af bolsjeviseringen gav ham også ry som Stalins indpisker i Tyskland. Fischer skrev i sine erindringer, at "han følger Stalin som en lydig ung hund der har fundet sin herre."³ Han var da også en af de få udlændinge, der havde direkte adgang til Stalin. De delte på det tidspunkt synspunkter, og Neumann talte jo russisk.

I 1924 skrev han brochuren "Hvad er bolsjevisering?", hvor han i forlængelse af Lenins krav til kommunister om altid at sætte det centralistiske parti først skrev, at bolsjevisering ikke var et modeord, eller et russisk begreb, men en "praktisk historisk nødvendighed for den tyske revolution." Og det handlede ikke om at være holdnings- og fritidskommunist, men om at være fuldtidskommunist. "Fuldtidsrevolutionær er den, hvis erhverv er partimedlemskabet og ikke det erhverv, det kapitalistiske samfund har tildelt én".⁴

I august 1925 drøftede man de internationale forhold i EKKI-regi og i sovjetpartiet. Som medlem af EKKI deltog Neumann også i partidagene hos det sovjetiske parti. Drøftelserne mandede ud i et åbent brev til medlemmer og organisationer under KPD med en skarp kritik af ledelsen, blandt andet for venstresekteriske holdninger, og resultatet blev afsættelsen af Fischer/Maslow-ledelsen den 1.9.1925. Den var ellers få uger før genvalgt til ledelsen af KPD. Det udløste naturligvis interne kampe i partiet, som resulterede i en ny ledelse bestående af Ernst Thälmann fra venstrefløjen og Ernst Meyer fra midtergruppen.

Allerede den 9.9.1925 skrev Neumann i "Die Internationale" bl.a., at "den nye kurs er at bryde med selvstændighedsbestrebelse overfor Komintern... det handler om ikke mindre end den endegyldige optagelse af KPD i det kommunistiske verdensparti".⁵

Neumann blev i 1925 også indblandet i en sag mod 3 tyske studenter på rejse i Sovjet. De blev beskyldt for planlægning af terror og anklaget for spionage og for at tilhøre den højreradikale organisation Consul. Neumann medvirkede i sagen som ekspertvidne under et ophold i Moskva. Han troede fuldt

og fast på myndighedernes anklager og støttede derfor sagen. De tre studenter blev dømt til døden. Men senere blev dommen omstødt til lange fængselsstraffe. To af dem blev i 1926 udvekslet med en russisk ambassadefunktionær, der var fængslet i Tyskland for medvirken til planlægning af opstand. Den ene af studenterne formodes død under fængselsopholdet.⁶

Selvom Neumann opholdt sig meget i Moskva, havde han stadig god indflydelse på udviklingen i KPD, og han blev valgt som kandidat til centralkomiteen i 1927.

Opstanden i Kanton

Det gik ikke så godt med Stalins hidtidige folkefrontpolitik i Kina, så i 10/25/26 blev det besluttet at ændre strategi. Det kinesiske kommunistparti havde brudt med regeringen i Wuhan og med Kuomintang. (Kuomintang, det kinesiske nationalistparti, der regerede Kina fra 1928 til 1949).

En del af generalerne i Kuomintang, der ellers var anset for at være venligt stemte overfor kommunisterne, havde under ledelse af general Chiang Kai-Shek igangsat en blodig undertrykkelse af bondebevægelsen og kommunisterne og i juli måned 1927 udelukket kommunister fra både partiet og hæren. Samarbejdet med Kuomintang blev bragt til ophør, og nu var strategien (egentlig Trotskis ide) at forsøge at oprette bonde-, arbejder- og håndværkersovjetter. Luminadse blev sendt til Kanton i sommeren 1927 for at forsøge at initiere opstande. Forsøgene mislykkedes dog, og den 7. august deltog han i en konference hos det kinesiske kommunistpartis centralkomité sammen med blandt andre Mao og Zhu En-lai. Her tilrettelagde man en ny militant linje.

Stalin og Komintern sendte Neumann til Kina for at støtte Luminadse i forsøget på at rejse en opstand i Kanton. De mødtes i Shanghai, og Neumann medbragte en kuffert fuld af dollars. På vej med skib til Hongkong var de begge meget optaget af at vogte over kufferten, men gik alligevel i land under et kort ophold undervejs. De var nervøse. Men kufferten var stadig urørt, da de kom tilbage til skibet. Efter ankomsten med tog til Kanton opdagede de kinesiske kammerater, at der tilsyneladende manglede 3.000 dollars. Der blev telegraferet til Shanghai, og det viste sig, at der var angivet et forkert beløb i brevet til kineserne. Så Neumann og Luminadse var frikendt for mistanke om ikke at have bevogtet kufferten godt nok eller, endnu værre, for bedrageri mod Kominterns penge.

De planlagde opstanden, og Luminadse tog tilbage til Moskva for at aflægge beretning på KPSU's 15. kongres.

Den 9.12.1927 sendte Neumann et kodet telegram til OGPU, Sovjets Statslige Politiske Forvaltning. Telegrammet blev straks formidlet videre til Stalin,

Bucharin m.fl. I telegrammet skrev han, at “kampstemningen i byen er god og chancerne for at erobre Kanton er gode. Det vil dog nok være sværere at holde byen. Men håbet er, at antallet af oprørere i byen og bønderne i omegnen samt støtte fra andre områder vil demoraliserer soldaterne.” Han vurderede, at “en sejr for arbejderne vil være af umådelig stor betydning for hele Kina”. Samtidig nævnte han, at det stedlige sovjetiske konsulat tog afstand fra opstanden på nuværende tidspunkt. Han bed om hurtige anvisninger og fandt, at “tiden er moden, samt at en udsættelse vil betyde en forringelse af styrkeforholdet.”⁷

Han fik svar i et telegram til “Moritz” (Neumann) underskrevet af Stalin, hvori det hed:

“På baggrund af den beslutsomme stemning blandt masserne og den mere eller mindre gunstige situation på stedet har vi intet imod deres forslag og råder til selvsikker og beslutsom handling”.⁸

Kommunikationen med de kinesiske kammerater forgik på engelsk. De fleste af dem var veluddannede intellektuelle. Det lykkedes dog Neumann at lære sig lidt nødtørftigt kinesisk under forberedelserne til opstanden.

Opstanden startede den 11. december. Men den efterlod oprørerne chanceløse overfor de talmæssigt langt overlegne og stærkt bevæbnede regerings-tropper. Generalstrejken, der skulle have indledt opstanden, udeblev på grund af manglende opbakning, ligesom antallet af oprørere og andre støtter var langt mindre end forventet. Den forventede støtte fra bondehære i de omkringliggende provinser udeblev også.

Oprørernes styrke bestod af arbejderne fra “røde garde” og soldater fra trænings- og instruktørregimentet. I alt 2.000 mand samt et ukendt antal arbejdere fra byen, der blev bevæbnet, da oprørerne erobrede Arsenalet. De stod overfor mere end 50.000 soldater fra Kuomintang og Kantons politistyrke.

Det hele startede godt kl. 3.30, og på grund af overraskelsesmomentet var det meste af byen allerede på oprørernes hænder klokken 6. Men allerede i løbet af den 13. gik det dog helt galt. Opstanden blev boykottet af byborger-skabet, og bønderne i det omkringliggende landområde forholdt sig passive. Det hævdedes i sovjetisk historieskrivning, at det britisk krigsskib, Moreon og det amerikanske Sacramento dels hjalp Kuomintang med logistik og transport og dels deltog i beskyddningen af byen og oprørerne.

Buber-Neumann nævnte også, at kanonbåde beskød byen fra Perlefloden.

Den 14 december brød opstanden sammen og endte i et blodbad på oprørere og sympatisører.

Antallet af ofre for kampene blev anslået til at være mellem 4000 og 7000.

En direkte følge af opstanden var, at den nationalkinesiske regering den

14.12 afbrød de diplomatiske forbindelser til Sovjet med baggrund i den sovjetiske involvering i de forskellige opstande for eksempel i Shanghai, Wuhan, og nu i Kanton.

Egenlig skulle opstanden have været sat i gang på en senere dato, men startede 11.12, da der var forlydender om, at Kuomintang ville sende et troppekontingent til Kanton for at afvæbne kadetregimentet, som var kendt for kommunistiske sympatier. En grund til, at generalstrejken måtte opgives, var, at en stor del af arbejderne i Kanton var organiseret i gule fagforeninger. Der var da også nogle af fagforeningerne, der direkte hjalp med nedkæmpelsen af oprøret, blandt andre smedenes.

Flugt og efterspil

Neumann deltog aktivt i kampene. Men da nederlaget var en kendsgerning, flygtede han gennem gaderne, og det lykkedes ham med nød og næppe at undslippe via udlændingezonen i byen. Han kom via Manchuriet ud af Kina og tilbage til Moskva.

Her deltog han i 9. EKKI plenum i januar/februar 1928, hvor både han og Luminadse blev friholdt for ansvar for kantonkatastrofen. Godt nok kritiseredes de for mangelfuld forberedelse. Men Stalin holdt hånden over dem, og skylden for katastrofen blev stort set lagt på ledelsen af det kinesiske kommunistparti.

Men på trods af nederlaget og det tilbageslag, det var for den revolutionære bevægelse i Kina – efter Kanton blev kampen de følgende år primært ført i landdistrikterne af Maos bondehær – hed det i slutresolutionen om opstanden: “.. et helt modigt forsøg fra proletariatet på at organisere en rådsagt i Kina.” og at den havde “.. spillet en enorm rolle for udviklingen af arbejder- og bonderevolutionen. Men den umiddelbare leder af opstanden bærer også sin del af skylden for forløbet.”⁹ Her hentydedes der især til Neumann, så helt slap han ikke af krogen.

Neumanns politiske modstandere hæftede dog betegnelsen “bødlen fra Kanton” på ham, en beskrivelse der forfulgte ham siden.

Neumann og Luminadse holdt også oplæg på Kommunistisk Internationales 6. verdenskongres den 17.7 til 1.9 1928, hvor de berettede om situationen i Kina og herunder lidt om, hvad der skete i Kanton. Neumann sluttede sit referat med: “Kantonopstanden har en vældig betydning for alle koloniale rejsninger. Den betyder oprettelsen af sovjetmagt for første gang i et sådant land...”¹⁰

Finnen, Otto Kuusinen, en af formændene for kongressen, kom dog med denne kritik:

“Vi havde forventet af kammerat Neumann, at han ville fremlægge erfaringer og fejl fra opstanden, så andre kan lære deraf. Han ønsker sig dog en guldmedalje for kantonopstanden. En guldmedalje fortjener de kinesiske arbejdere, men vi har ingen til kammerat Neumann”.

Han sluttede med at ønske for ham og Luminadse: “..at de vil tage ved lære af studier og arbejdet ude blandt masserne”.¹¹

I løbet af 1927 havde Stalin konsolideret sin magt og var nu Sovjets ubestridte leder med afgørende indflydelse på Komintern. Også Neumann havde stor indflydelse. Han var jo repræsentant for den næststørste sektion i Komintern og havde medvirket til udarbejdelsen af programmet til 6. verdenskongres. Hans indflydelse kunne blandt andet aflæses i et brev fra den spanske kommunist Andrés Nin til Trotski i november 1928. Trotski var i foreløbigt eksil i Alma Ata efter at være fjernet fra magten. Bukharin var også i samme ombæring afsat som leder af Komintern – han havde selv i 1926 afløst Sinovjev. Nin skrev, “Hvem skal nu lede Komintern? Manuiski eller Neumann?”¹² (Det blev Manuiski).

Neumann havde også stadig Stalins gunst. Han havde allerede fra 1926 korresponderet med Stalin omkring den ultra venstreorienterede opposition i Sovjet og i Tyskland og givet referat om de indre partipolitiske kampe i KPD. I Tyskland var mange partimedlemmer endnu i 1926 præget af ultra venstre holdninger, især i Berlin.¹³

Fløjkampe i KPD og på vej mod toppen

I september 1928 afsløredes det, at den politiske leder i Hamborg Wittorf, en god ven til Thälmann, havde begået underslæb mod partimidler. Thälmann forsøgte at dække over vennen, så centralkomiteen mistede tilliden til ham. Han blev afsat som partiformand, og der blev sendt besked herom til EKKI den 26.9. Siden den 6. verdenskongres havde Neumann bevæget sig længere og længere til venstre, og da han her i efteråret befandt sig i Moskva, sendte Stalin ham til Tyskland for at støtte Thälmanns genindsættelse. Thälmann tilhørte jo venstrefløjen i KPD og var Stalins favorit, og han ønskede et opgør med midtergruppe og højrefløj i det tyske parti.

Missionen lykkedes, og den 6. oktober blev der offentliggjort en erklæring i Rote Fahne, hvor 25 medlemmer fra centralkomiteen, der alle havde stemt mod Thälmann, trak deres tidligere beslutning tilbage og lovede at “gøre deres fejl gode igen”.¹⁴

I slutningen af 1928 udelukkedes tilhængere af midtergruppe og højrefløj fra partiet, og Thälmann, Hermann Remmele og Neumann overtog ledelsen.

Neumann blev ligeledes medlem af politibureauet og chefredaktør for Røde Fane.

KPD var ikke blot politisk afhængig af Sovjet og Komintern; men var i høj grad også finansieret fra Moskva. Efter sovjetmodel udviklede det sig til et stramt centralistisk parti styret af den politiske ledelse og ansatte partifunktionærer, og hvis løn var meget afhængig af økonomiske tilskud fra Sovjet.

Med den tiltagende venstredrejning i Komintern og KPD uddybes også modsætningerne i den tyske arbejderbevægelse mellem SPD og KPD. Allerede i 1923 havde Sinovjev lanceret begyndelsen til socialfascismeteorien. Han skrev i "Die Kommunistische Internationale", at: "Venstresocialdemokraterne er hovedfjenden... og socialdemokraterne er i 1923 blevet til en fascistisk gren af fascismen i arbejderbevægelsen".¹⁵ Bukharin havde på 6. verdenskongres udtalt at: "... Socialdemokratiet er uden den ringeste tvivl præget af socialfascistiske tendenser."¹⁶ De vurderingerne kom til at præge Kominterns og KPD's politik helt frem til Hitlers magtovertagelse.

I 1929 indledte Neumann et forhold til Margarete Buber. Navnet Buber havde hun med sig fra sit tidligere ægteskab. Margarete arbejdede som redaktionssekretær hos tidsskriftet "Internationale Pressekorrespondenz" (Inprekorr), som delte hus med Rote Fahne. De mødtes blandt andet hos hendes søster Babette Gross, der levede sammen med Willi Münzenberg, som Neumann i øvrigt kendte rigtig godt i forvejen fra partiet. Margarete tog på et tidspunkt navnet Buber-Neumann. De blev ikke juridisk gift. Men de levede i et ægteskabslignende forhold frem til Heinz Neumanns død, og hun blev også omtalt som Neumanns hustru.

På KPD's partidag i 1929 valgtes Stalin til ærespræsidiat, selvom han ikke deltog. På hans 50. års fødselsdag i 1930 hyldedes han i et skrift med titlen J.W.Stalin, hvor HN blandt andet i forordet skrev, at alle kommunister: "bør tage ved lære af Stalin nemlig at være faste som klipper, hårde som stål, modige og sejrssikre som bolsjevismen."¹⁷

Neumann var i 1930 blevet valgt til Rigsdagen som repræsentant for Potsdam 1. kreds. Men han havde ikke meget tid til at passe sit parlamentariske arbejde. Han vægtede det heller ikke så højt som modstander af det borgerlige demokrati og tilhænger af proletariats diktatur.

KPD's venstredrejede politik fandt også stor genklang i arbejderklassen, især blandt den store hær af arbejdsløse. Ved kommunevalget i Berlin i november 1929 fik KPD 25% af stemmerne.

På trods af at partiet betragtede SPD som hovedfjenden, ja endog som banebryder for fascismen, og venstrefløjen i SPD som den farligste, så forsøgte man ikke kampen mod nazismen. Neumann lancerede sloganet "Slå fascisternes overalt hvor I træffer dem." Parolen var fra et plenarmøde i KPD i ok-

tober 1929 og manede til forstærket kamp mod nazismen gennem “revolutionær voldsanvendelse”, men også til “kamp mod socialfascismen i fagbevægelsen.”¹⁸ NSDAP var meget aktive på gadeplan og overfaldt jævnligt både kommunister og socialdemokrater. Så strategien var at prøve at vinde kampen om gaden. Neumann viste også meget personligt mod ved at stille op til diskussioner med ledende nazister på deres partiforsamlinger. Der var ikke mange, der slap helskindet fra at forfægte egne synspunkter i sådanne forsamlinger. Her stod den som regel på tørre tæsk.

Det var kendt, at Neumann stort set skrev alle Thälmanns taler. Her taler Thälmann 1. maj 1931 i Berlin.

Når støtten til den venstreradikale aktivistiske kurs blandt KPD's medlemmer var så stor, hang det også sammen med, at netop kommunisterne var det parti, der blev mest forfulgt fra myndighedernes side, ikke mindst fra den socialdemokratiske delstatsregering i Preussen, med politiaktioner, avisforbud mv. især i de sidste 3 år af Weimarrepublikken.

KPD's militante selvforsvarskorps Rote Frontkämpferbund, stiftet i 1924, var blevet forbudt den 3.5 1929 efter sammenstød med ordensmagten 1. maj. Den socialdemokratiske ledelse både i delstatsregeringen i Preussen og i fag-

bevægelsen blev betragtet som “systemets” forlængede arm, som nogen der fremmede fascismen.

Forud for rigsdagsvalget i 1931 havde Komintern blødt op på strategien med at slå fascisterne på gaden. Man ville i stedet forsøge et intensivere den ideologiske kamp. KPD havde allerede i august 1930 udsendt en programmerklæring: “Til det tyske folks nationale og sociale befrielse.” Det var et forsøg på at udfordre nazisterne på det nationalistiske felt:

“Kommunisterne er de eneste konsekvente modstandere af borgerskabets magt. “Nationalfascisterne” er i virkeligheden allieret med borgerskabet og kapitalen og socialdemokratiet har for længst grundlæggende svigtet arbejderklassen. Kun kommunisterne kan bekæmpe Versaillestraktat og Youngplan samt annullere den internationale gæld og krigsskadeserstatningerne, som kapitalisterne har pålagt den tyske befolkning. Kun arbejderklassens sociale revolution kan løse Tysklands nationale spørgsmål”.¹⁹

Folkeafstemning mod regeringen i Preussen

Allerede fra efteråret 1930 planlagde de 3 højrepartier, Tysknationale, Tysk Folkeparti og NSDAP at etablere en folkeafstemning om afsættelse af den socialdemokratiske regering i Preussen. KPD afviste samarbejde om folkeafstemningen. Den “nationale” front fik i løbet af foråret 1931 samlet de nødvendige 20 % stemmer til afholdelse af folkeafstemningen, som berammes til den 9. august. KPD afviste stadig at deltage i afstemningen. Få uger før afstemningen fik partiet dog en henvendelse fra Moskva om at deltage. Partiet ønskede ikke at foretage en aktion sammen med nazisterne og meddelte det skriftligt til Komintern, hvorpå Thälmann, Remmele og Neumann blev kaldt til Moskva og fik besked på, at KPD skulle deltage i afstemningen. Der var betydelig modstand blandt partimedlemmerne mod at stå side om side med nazisterne. Men partiledelsen fulgte ordren og begrundede aktionen, således som Thälmann skulle have udtrykt det på et møde i en funktionærforsamling den 24.7 i Berlin:

“Kampen mod fascismen betyder ikke kun bekæmpelse af nazister, men frem for alt mod .. Brüningkabinettet, som regeringen til gennemførelse af det fascistiske diktatur. Deraf følger tvangsmæssigt vores skarpeste offensiv mod den preussiske Braun/Severing regering, fordi den er det stærkeste værk for Brüning diktaturet. Og endeligt skærper vores folkeafstemningsaktion klassemodsætningerne overordentligt.”

Der var tale om en “rød folkeafstemning”, fordi: “Braun/Severing regeringen i Preussen var blevet banebrydere for fascismen.”

Det var kendt, at Neumann stort set skrev alle Thälmanns taler. Så det kunne sagtens være ham, der havde skrevet ovenstående. Buber-Neumann mente, at Neumann var modstander af deltagelse i folkeafstemningen. Hans uenigheder med Komintern og Stalin var allerede udtalte i private sammenhænge, omend sjældent når han optrådte i partiet og i Komintern. Neumanns rolle som “grå eminence”, der bag kulisserne styrede politbureauet i KPD, blev blandt andet beskrevet af EKKI medlemmet den schweiziske kommunist Jules Humbert-Droz allerede i 1928. Det fik Thälmann til at replicere til EKKI-sekretariatet, at rigtigt nok udlagde Neumann ofte KPD’s politik. Men det, han skrev, var i forvejen aftalt i sekretariatet og efterfølgende forelagt ledelsen inden offentliggørelse.²⁰

I 1931 blev Neumann udnævnt til fast medlem af EKKI og som kandidat til Kominterns præsidium. Det var nok her, han var på højden af sin karriere.

På trods af Buber-Neumanns vurdering tydede noget dog på, at han mente, at det “kunne være hensigtsmæssigt” at deltage i folkeafstemningen.²¹ Der blev afsendt et sekretariatsbrev til Pieck i Moskva den 15.7 for at få vejledning fra Komintern og de sovjetiske kammerater om, hvordan KPD skulle forholde sig. Brevet var forfattet af Neumann (og måske også Remmele) og argumenterede for, at partiet burde stemme for en folkeafstemning. Argumentet var blandt andet forvisningen om, at KPD ville stå langt stærkere, ja måske endda blive det største parti i Preussen, når der afholdtes nyvalg efter opløsningen af den daværende delstatsregering. Det var jo også KPD’s opfattelse, at finanskrise og klassekamp forventeligt ville føre til en revolutionær situation, og holdningen var også, at det vil være muligt at overbevise de socialdemokratiske arbejdere om, at en støtte til den nuværende preussiske regering var en direkte støtte til fascismen. Kontakten til de socialdemokratiske partimedlemmer og vælgere var et konkret udtryk for den herskende politik om enhedsfront fra neden.²²

Den 20.7 svarede Pieck, at der var “fuld enighed blandt ledende kammerater ikke kun i Komintern, men også i det sovjetiske parti om naturligvis at deltage i afstemningen og for opløsningen” og: “På grund af preussenregeringens arbejderfjendtlige og kontrarevolutionære karakter vil det ikke være så vanskeligt at gøre arbejderne forståeligt at kommunisterne ubetinget må medvirke til at styrte regeringen”.²³

Noget tydede på, at Thälmann var modstander af at deltage i folkeafstemningen. Han frygtede, at det ville skabe store modsætninger til de socialdemokratiske arbejdere og umuliggøre enhedsfronten fra neden. Remmele angav i en henvendelse til “Kommissionen til undersøgelse af fraktionsarbejde

i KPD" den 2.8 1933, at det var ham, der havde foreslået, at KPD tog initiativet fra fascisterne og krævede folkeafstemning mod preussenregeringen. Men Thälmann var imod. Da flertallet for en folkeafstemning var på plads i Komintern, diskuterede triumviratet Thälmann, Remmele og Neumann om partiet skulle deltage. De var uenige, så det blev besluttet at lægge det ud til vurdering i hele politbureauet, uden at de tre havde tilkendegivet deres holdninger. Her talte alle medlemmerne imod deltagelse. Men de vendte på en tallerken, da brevet fra Pieck kom den 20.7.²⁴

Som bekendt bevarede den siddende regering dog magten i Preussen.

Tvivlen modnes

Men noget tydede også på, at Neumann kom mere og mere i opposition til Thälmann, Stalin og Komintern, ikke mindst om strategien for kampen mod fascismen, og han havde støtte fra dele af partiet især fra ungdomsforbundet. Buber-Neumann mente, at han stædigt arbejdede for sine holdninger internt i partiet, selvom han kendte risikoen for at blive stemplet som partifjendtlig. Han troede åbenbart, at han kunne gennemføre sin politik bag om ryggen på Komintern i forsøget på at modvirke en fascistisk magtovertagelse. Flere gange blev han kaldt til Moskva til "kammeratlige" samtaler. Her bøjede han sig for kritikken. Men så snart han var tilbage i Berlin, fortsatte han sit oppositionsarbejde. Stalin havde allerede i begyndelse af 1931 i en privat samtale kritiseret ham for at føre venstreskterisk massepolitik i sin kamp mod nazisterne. Han blev beskyldt for at spille dobbeltspil, at være tvetunget. Og det havde vel sin rigtighed, hvis Buber-Neumanns oplysninger stemte.²⁵

I en samtale i Moskva kritiserede Lominadse ham for ikke at have begreb om de virkelige forhold i Sovjet blandt andet i forhold til kollektiviseringen og industrialiseringen. Neumann troede dog fuldt og fast på, at 5-årsplanerne snart ville vise gode resultater. Lominadse advarede også mod Stalins magt og mente, at han ville afskaffe de sidste friheder i Sovjet via mord på sine modstandere og ofre de kommunistiske bevægelser i udlandet for sin egen udenrigspolitik. Neumann delte endnu ikke Lominadses vurderinger. Men efter denne samtale modnes også hans modstand mod Stalins tysklandspolitik.²⁶

I slutningen af 1931 var han igen til samtaler i Moskva. Han blev til stadighed kritiseret for sine skarpe holdninger overfor nazisterne. I en samtale med Stalin forsvarede han sin politik på baggrund af truslen fra fascismen. Hertil sagde Stalin: "Tror de ikke også Neumann, at ifald nazisterne skulle komme til magten i Tyskland, at de så udelukkende vil være beskæftiget med vesten, således at vi i fred og ro ville kunne opbygge socialismen."²⁷ Stalin undervurderede truslen fra et nazistisk Tyskland, eller måske snarere vurderede

han, at et rimeligt godt forhold til et nationalfascistisk Tyskland ville gavne udenrigspolitik og samhandel. Sovjet havde jo i 1920'erne, i relativ hemmelighed, medvirket til at uddanne, træne og opruste Rigsvænet.

Måske kunne man genkende indflydelsen fra Neumann i den strategi KPD udfoldede op til landdagsvalgene i april 1932. Der var tale om henvendelser til "socialdemokratiske og fagforeningsmæssige organisationer" med opfordringer til enhedsfront og til "antifascistisk aktion". Røde Fane skrev: "Vi er parat til at kæmpe sammen med enhver organisation, hvor arbejdere er samlet og som virkelig vil føre kampen mod forkortelser i løn og arbejdsløshedssunderstøttelse".²⁸ KPD's afdelinger opfordredes til at skelne mellem NSDAP og SPD for at blokere fascismen indflydelse. Neumann havde erkendt, at den ensidige satsen på kampen mod "socialfascismen" var en hæmsko for kampen mod fascismen. Nazisterne havde fået 8 millioner stemmer ved landdagsvalget i april og KPD 2,1 millioner.

Den nye strategi, der i parentes bemærket var understøttet af Stalin og Komintern, blev dog skudt ned af Komintern allerede i juni. Alle forhandlinger med ledelsen i SPD og fagbevægelsen (ADGB) blev forbudt.

Sat uden for døren

Neumann blev afsat i maj måned 1932 som skyldig i samtlige KPD's problemer og kommanderet til Moskva. Stalin og Kominterns støttede Thälmann, det tredje ben i ledelsen. Remmele blev ikke afsat, men sat uden for indflydelse. Afsættelsen blev i øvrigt først offentliggjort for medlemmerne på en rigskonference i oktober måned.

Neumann havde allerede i 1931 i breve til Leo Flieg kritiseret Thälmann for at være utilregnelig på grund af storhedsvanvid.²⁹ I en strengt fortrolig henvendelse til Politkommissionen i Komintern den 10.4 1932 rettede han en heftig kritik mod Thälmann. Han skrev, at Thälmann havde udnævnt sig selv til "fører" af partiet og skabt en "førererkult" om sin person. Han betragtede sig selvovervurderende som leder på "linie med Stalin og Lenin." og havde det med at gøre sig usynlig i vigtige situationer som for eksempel ved begivenhederne 1.maj 1929 og under folkeafstemningen mod preussenregeringen. Han udøvede nepotisme, tålte ikke kritik og lænede sig op ad dem, der smigrede og krøb for ham.³⁰ Men det nyttede ikke. Stalin foretrak den "ægte proletar" Thälmann som vinder af magtkampen i Tyskland.

I forbindelse med Kansler von Papens statskup 20.7 1932, hvor den socialdemokratiske ledede regering i Preussen blev afsat, lykkedes det ikke KPD at få etableret en generalstrejke. SPD ville ikke være med. Kominterns 12. plenum i august/september fastholdt, at Socialdemokratiet var hovedfjenden,

og at NSDAP burde betragtes som en af fascismen former, samt at fascisme og socialfascisme ikke var modsætninger, men derimod tvillinger.

Moskva 32

Efter at Neumann havde mistet sine positioner i KPD i april/maj, boede han efter sin forflytning til Moskva sammen med Margarete i Hotel Lux i Ulitza Gockowo i et værelse på 2.sal. Hotellet var en 5 etagers bygning, der husede ansatte og medarbejdere ved Komintern samt udenlandske kommunister, der opholdt sig midlertidigt i Sovjet.

Neumann håbede på at få Stalin i tale for at forklare sig og redegøre for sine politiske afvigelser og overvejelser om blandt andet kampen mod fascismen i Tyskland.

Efter blot en uges ophold blev han indkaldt til et kort møde hos Stalin, der syntes han skulle holde lidt ferie ved Sortehavet. Det mente Neumann dog ikke, at han havde tid til. Men da Stalin fortalte, at han selv skulle på ferie i Mazesta ved Sortehavet, hvor han ligesom andre medlemmer af den øverste ledelse havde en feriebolig, takkede han ja. Her kunne de mødes og tale om alle problemerne. Stalins sekretariat sørgede for billetter og 2 pladser på et sanatorium i Sotschi ca. 5 kilometer fra Mazesta.

Under opholdet slappede de af, soled sig og badede. De blev også inviteret til middag hos Anastas Mikojan, som var Folkekommissær for ernæring og handel. (Mikojan var den eneste af de gamle ledende bolsjevikker, der overlevede Stalins udrensninger. Han fik efter Stalins død stadig ledende poster i Sovjet og døde fredeligt som pensionist i 1978.)

Neumann blev flere gange inviteret til seancer i Stalins villa. Men det lykkedes ham ikke at få ham på tomandshånd og få drøftet problemerne. Så efter nogle uger, og inden opholdet på sanatoriet er slut, beordredes han tilbage til Moskva, hvor Komintern havde besluttet at sende ham til Spanien. Det var vedtaget, at han indtil videre blev fundet uegnet til at arbejde i Tyskland, men skulle udstationeres ved Kominterns delegationen i Madrid: "for der at vise, hvad han duer til og gøre sine store politiske fejl gode igen."³¹

Ændring af fascismeopfattelsen

Afrejsen til Spanien blev udskudt flere gange, og i september afholdtes det 12. EKKI-plenum. Neumann deltog, men ikke som delegeret. Han sad sammen med vennerne Münzenberg og Kurt Müller. Müller var også beordret til Moskva på grund af sit tilhørsforhold til "Neumanngruppen." På 12. EKKI-plenum blev det slået fast, at såvel fascismen som socialfascismen un-

derstøttede bevarelsen af det kapitalistiske system. Socialfascismen var dog især farlig, da den afholdt arbejderklassen fra aktioner mod fascismen og det kapitalistiske system og dermed kom til at bane vejen for fascismen.

Neumann og Remmele havde plæderet for, at hvis Hitler skulle få magten i Tyskland, ville det betyde et systemskifte i kapitalismen, fordi fascismen var i modsætning til det borgerlige demokrati og ikke blot en udtryksform i det kapitalistiske samfund. Fascismen var udtryk for en ny herskerform og ikke blot et instrument for borgerskabet. Den havde en selvstændig klassekarakter. Der burde derfor også lægges vægt på enhedsfront fra oven, da fascismen var hovedfjenden. Det gav en særlig situation i Tyskland, som krævede et andet fokus på fascismeopfattelsen og en slags ny "vestlig socialisme".³² (I modsætning sovjets vægtning af opbygningen af socialismen i et land).

Denne afstand til Kominterns politik og synspunkterne var med til yderligere at isolere Neuman og Remmele, og det viste klart, at begge prøvede at distancere sig fra Stalins tysklandspolitik.

Selvom Neumanns politiske stjerne var i frit fald, var han alligevel stadig en så prominent skikkelse i det politiske liv, at han og Margarete blev inviteret med til en mindre fejring hos Ordshonikidse, Folkekommissær for sværindustrien, som havde holdt tale ved indvielsen af et vandkraftværk.

Komintern bremsede forsøgene med bred enhedsfront, dvs. alle forhandlinger med ledelsen i SPD og fagbevægelsen. Massekampen skulle føres mod både Hitlerparti, Socialdemokrati og Centrum. Det blev indskærpet, at Socialdemokratiet fortsat skulle betragtes som borgerskabets sociale hovedstøtte og bekæmpes som sådan. Neumann blev skarpt kritiseret på KPD's rigskonference 20. oktober som opfølgning på 12. EKKI-plenum. Konferencen udtalte begejstret tilslutning til partiet og Thälmann. Neumann og andre kammerater fordømtes enstemmigt "på grund af deres politiske fejl, afvigelser fra partilinjen og for med gruppekampe at have forsøgt at ændre partiets politik for forøget proletarisk massepolitik".³³

Ved især at vægte kampen mod nazismen særlig højt havde Neumann og hans tilhængere svækket kampen for massemobilisering (den ideologisk kamp). De havde hæmmet kampen mod socialfascismen og ikke energisk nok bekæmpet venstrefløjen i SPD og modarbejdet "enhedsfront fra neden". De havde: "...forsøgt at svække centralkomiteens og partiledelsens autoritet i ungdomsforbundet".³⁴ Neumann havde i forbindelse med kritikken udøvet selvkritik på en plenarforsamling i Moskvas partiorganisation i forlængelse af 12. EKKI-plenum. Han indrømmede at have ført og ledet gruppekamp mod ledelsen af KPD.³⁵

Buber-Neumann mente, at der også her var tale om rene "læbebekendelser" fra Neumanns side, at det skulle ses som et forsøg på at redde sin indflydelse i den kommunistiske bevægelse.³⁶

Opgaverne i Spanien

I oktober 1932 rejste Neumann endelig til Spanien. Hans hovedopgave var at prøve at bringe orden i et noget splittet spansk kommunistparti. Han havde fået udtrykkelige ordre fra Komintern om ikke at blande sig i forhold i KPD, endside tage kontakt til partiet. I øvrigt var han blevet genvalgt til den tyske rigsdag i juli 32, men kunne af gode grunde ikke give fremmøde.

På trods af forbuddet mod kontakt med KPD forsøgte Neumann alligevel at genvinde noget af sin position. I et brev til Thälmann i november 1932 lovede han: .. “ubetinget og fuldstændig at indstille sin uprincipielle gruppekamp” og hyldede Thälmann som bærer af den “rigtige politiske linie”.³⁷ Om han fik svar, vides ikke.

Det kan måske undre, at han fik opgaven i Spanien, når han netop havde fået fratrækt sine funktioner i Komintern. Måske gav det ham en chance for at rehabilitere sig, eller måske var det for at få ham til at mislykkes, så der blev gode grunde til at skaffe sig af med ham. Buber-Neumann mente det sidste. Hun hævdede, at det var helt almindeligt, at Komintern gav “afvigere” opgaver som på forhånd syntes uløselige, og som de så måtte mislykkes med. Der var dog ikke nogen tvivl om, at Neumann, uanset hvad, var glad for opgaven. Både for at kunne arbejde for partiet og verdensrevolutionen og et håb om mulighed for at rehabilitere sig.

Han rejste alene. Margarete kom ikke med. De kunne af sikkerhedsgrunde ikke rejse sammen.

Hun fik tildelt nogle kureropgaver af Komintern med at smugle penge og dokumenter fra Moskva til Berlin, siden fra Berlin til Paris og i februar 33 fra Paris til Madrid, hvor hun sluttede sig til Neumann.

Han opholdt sig illegalt i Spanien under dæksnavnet Octavio og skulle undgå at blive kendt i offentligheden. Lederen af kominterndelegationen var argentineren Victorio Codovilla med dæksnavn Medina. Det var almindeligt, at Kominterns udsendinge var suveræne, når de agerede i udlandet. De var ikke underlagt de lokale kommunistpartier og stod i direkte kontakt med lederen i Moskva via kurerer.

En af Neumanns opgaver var at udarbejde et aktionsprogram for det spanske kommunistparti KPS, hvor målet var erobringen af magten og oprettelsen af en arbejder- og bonderegering.

En anden opgave var at skærpe den politiske profil hos partiavisen Mundo Obrero. I starten blev hans artikler oversat af sekretæren Ricardo. Men allerede efter et par måneder kunne han selv skrive artiklerne på spansk. Avisen var blevet forbudt i 1932. Men sammen med chefredaktøren og fremtrædende medlem af KPS Jesus Hernández udgav Neumann en illegal avis af samme navn. Avisen blev igen udgivet normalt under borgerkrigen.

Især 2 hændelser bidrog til, at Neumann blev tvunget til at afbryde sit ophold i Spanien. Det ene var hans rolle i en havnearbejderstrejke i Sevilla. Her havde han agiteret på et tysk skib i havnen om at støtte strejken og var blevet kraftigt kritiseret af det spanske kommunistparti for sin aktion. Han var sendt derned som rådgiver for de strejkende, men dog uden at måtte gribe ind i strejken. Den anden hændelse var et brev til Remmele. På trods af de strenge ordrer om ikke at blande sig i tyske forhold og KPD's arbejde havde han bibeholdt kontakten til Remmele. I brevet opfordrede Neumann blandt andet Remmele til at "spille rollen som Karl Liebknecht og ikke som Hugo Haase". Det er en henvisning til 1. verdenskrig, hvor socialdemokraten Haase stemte for krigsbevillingerne, og Liebknecht stemte imod. Han opfordrede endvidere Remmele til at protestere direkte overfor Moskva, afgrænse sig fra dele af KPD og forsøge at vinde midtergruppen over.³⁸ Brevet blev fundet i Remmeles illegale lejlighed efter Hitlers magtovertagelse i 1933. Han var flygtet til Sovjet, og funktionærer fra KPD støvsugede hans lejlighed for materiale, som kunne kompromittere partiet. Det var partifællen Herbert Wehner, der stod bag oversendelsen af brevet til "Den internationale Kontrolkommission" i Komintern, IKK. Wehner var udpeget af partiet som formand for en gruppe, der skulle forestå undersøgelser af alle partimedlemmer, der var i en eller anden form for opposition. Han var stærk modstander af både Neumann og Remmele, som han betegnede som "moralisk anløbne og hæmningsløse karrieremagere."³⁹ Egentlig havde Komintern i 1931 besluttet, at stridighederne mellem, Thälmann og Neumanngruppen skulle slutte med en fælles overenskomst om samarbejde. Men da brevet blev overgivet til kontrolkommissionen og kredsen omkring Stalin i juli 1933, sluttede også Remmeles karriere i Komintern. Teksten i brevet opfattedes, vel med rette, som en opfordring til fortsat opposition i KPD, også selvom Neumann i juni 1933 overfor Komintern bedyrede, at han fortrød flere af sine tidligere handlinger, sin kamp mod Thälmann og tesen om at slå "fascisterne hvor man traf dem". Han beskyldtes for "falskspilleri og tvetungethed overfor Komintern og partiet" og brevet måtte ses som udtryk for: "en blanding af ren opportuniste, skjult trots-kisme og direkte hjælp til fascismen." Han og Remmele fik herefter skylden for samtlige problemer for KPD og Komintern.⁴⁰

Remmele havde faktisk fulgt Neumanns opfordring til at være "Liebknecht og ikke Haase." Den 12.4.33 udfoldede han sin kritik i et brev til politbureauet. Her anklagede han partiledelsen, inklusive, sig selv, for manglende modstand i forbindelse med Hitlers magtovertagelse, manglende forberedelse på undertrykkelsen, undervurdering af nationalfascismens karakter og ikke mindst manglende initiativer i forhold til enhedsfront med hele venstrefløjen.

Han kaldte magtovertagelsen: “..det største nederlag for det tyske proletariat siden 1914.”⁴¹

Ikke mindst den sidste bemærkning faldt centralkomiteen og Komintern for brystet. Den betragtedes som udtryk for forsøget på at splitte partiet og skabe en nederlagsstemning i arbejderklassen og for ideologisk at have forbundet sig med venstresocialdemokraterne. Så fra 27.10 33 mistede Remmele endegyldigt sit mandat i EKKI præsidiet, udelukket fra opgaver i Komintern og fjernet fra ledelsen i KPD.

I slutningen af november 1933 modtog Neumann en besked af illegal vej, hvor han beordredes til straks at forlade Spanien og begive sig til Zürich.

Kritik af Neumann – Neumanns selvkritik

På vej til Schweiz ankom han og Margarete i slutningen af november 1933 til Paris. Her mødtes de med Münzenberg og Babette. De skulle også have mødtes med Leo Flieg. Men han turde ikke deltage i mødet. Flieg delte venskab og mange holdninger med Neumann, men frygtede for sin egen position i Komintern, da Neumann nu var persona non grata. Münzenberg havde ikke problemer med at mødes. Han følte sig helt suveræn og har på dette tidspunkt endnu ikke haft problemer med Komintern. Flieg kendte imidlertid hovedårsagen til, at Neumann var beordret væk fra Spanien, nemlig brevet til Remmele, og det overlod han til Münzenberg og Babette at fortælle. Ifølge Buber-Neumann opfordrede vennerne dem til at blive i Paris for deres egen skyld, og fordi det var nemmere at opholde sig illegalt der end i Zürich. Men Neumann var meget opsat på at på at følge ordrene fra Komintern for ikke at belaste sin situation yderligere. At blive i Paris ville han anse for politisk selvmord, og det ville så betyde, at han aldrig fik mulighed for at retfærdiggøre sig overfor medlemmerne af partiet.⁴²

Centralkomiteen i KPD havde, i forlængelse af 12. plenum i Komintern, i sommeren 1932 kritiseret Neumanngruppen for at modarbejde Thälmann, for at hæmme den ideologiske kamp mod fascismen med parolen om at slå fascisterne, hvor man end mødte dem og for at hævde, at det fascistiske diktatur var uundgåeligt. Gruppen blev anklaget for at misbruge ungdomsforbundet i kampen mod partiet, for at udsprede falske rygter og hæmme den bolsjeviske selvkritik: “Hele gruppens politik er et udtryk for opportuniste, skjult bagvaskelse, totalitarisme og et klart forsøg på at ødelægge partiets enhed med deres fejlagtige synspunkt om, at det fascistiske diktatur betød et “grundlæggende systemskifte”, som havde betydet en styrkelse af borgerskabet, og at proletariatet havde tabt et slag og lidt et nederlag (...) Neumanngruppen har udviklet sig til en “kanal”, hvor hovedfjenden kan bringe sine

provokerende paroler ind i partiet”.⁴³ Pieck skrev i en beretning om situationen i Tyskland i 1934, at partiet nu stadig kæmpede for et “Råds-tyskland” mod det fascistiske diktatur, at proletariatet ikke havde lidt noget nederlag eller tabt noget slag, men at der var udelukkende tale om en midlertidig tilbagegang.

Allerede i januar 34 forsøgte Neumann at rehabilitere sig overfor Komintern. Han udøvede en omfattende selvkritik i et brev fra Amsterdam adresseret til Piatnizki og Manuilski den 14.1 34. Han vidste, at den eneste mulighed for at komme tilbage og få indflydelse var via en nærmest selvudslettende selvkritik at “erkende” sine fejl. I erklæringen skrev han blandt andet, at han erkendte at være medskyldig i NSDAP’s fremgang bl.a. på grund af sin opposition mod Kominterns og Stalins tysklandspolitik, og han erkendte, at den fraktionskamp, han havde ført mod centralkomiteen i KPD fra 1932 til marts 1933, var et: “..overordentligt groft og skadeligt fremstød mod Kominterns linje og mod den bolsjevistiske partidisciplin”, og han bad om mulighed for igen at gøre nytte:

“Stillet overfor tyngden af mine fejl er jeg helt bevidst om, at jeg via en hurtig og virkelig korrektion i det praktiske arbejde kan vise mig værdig til den ære det er, som partimedlem at måtte deltage som medkæmper for den kommunistiske internationale sag under den Leninistisk/Stalinistiske fane.”

Gerne et “helt beskedent arbejde, allerhelst i Tyskland, men ellers i Kominterns regi.”⁴⁴

Eksil i Schweiz

I Zürich mødtes de med Heinrich Kurella og hans samlever Charlotte Stenbock-Fermor. Neumann brød sig bestemt ikke om Kurella. Han tilhørte “forsonerfløjen” i KPD og havde vistnok været kæreste med Margarete i en periode i Berlin.

Kurella brød sig heller ikke om Neumann. Han betragtede ham som en venstresækkerisk og ukritisk stalinistøtte. Kurella skulle meget ironisk have sagt til Margarete, da han i 1929 erfarede, at hun var blevet kæreste med Neumann: “Er du virkelig blevet ven med denne stalinist. Sikken en smag.”⁴⁵ Men han hjalp dem ikke desto mindre med at finde opholdssteder. Neumann flyttede ind hos en pæn borgerlig familie. Sønnen i familien var kommunist og kendte som den eneste hans virkelige identitet. Faderen i familien insisterede på, at han som udlænding skulle tilmelde sit opholdssted hos myndighederne. Det gjorde han under navnet Karl Bieler, tjekkisk studerende fra Brünn. Han

fik foreløbig opholdstilladelse i et år. Margarete boede under navnet Else Henk hos en linoleumspålgger, der var medlem af Rote Hilfe og uden at tilmelde sig hos myndighederne.⁴⁶

Kurella og Stenbock-Fermor var immigreret til Schweiz efter Hitlers magtovertagelse i 1933. Kurella var redaktør på tidsskriftet Rundschau. På trods af Neumanns modstand mod at modtage hjælp fra Kurella overgav han sig, og der udviklede sig faktisk et fint venskab mellem alle 4. Venskabet varede helt frem til Kurellas og Neumannss arrestation i 1937.

Under ophold i Schweiz måtte immigranter ikke deltage i politiske aktiviteter. De måtte godt være medlemmer af for eksempel det lokale kommunistparti. Men det var anbefalet, at de ikke havde kontakt til lokale aktivister. Det blev ikke helt overholdt, men betød alligevel, at immigranter og flygtninge var mest henvist til hinanden.

Ud over tysk og russisk talte Neumann både engelsk, fransk og lidt spansk og var i gang med at lære sig japansk. Sprogkundskaberne og hans politiske erfaring hjalp også til, at Kurella kunne skaffe ham et job hos Rundschau, som udgav bøger og tidsskrifter indenfor litteratur og politik, Rundschau für Politik, Wirtschaft und Arbeiterbewegung. Rundschau overtog rollen fra Inprekorr efter Hitlers magtovertagelse og var finansieret af midler fra Komintern. Her lavede han oversættelser, blandt andet en oversættelse af det sovjetiske kommunistpartis historie og udarbejdede en brochure om Spanien. Margarete arbejdede som hans sekretær. Han hentede hende hver morgen, og de arbejdede så på hans værelse.⁴⁷

I Rundschau den 12.4 34 gentog han stort set den samme selvkritik som i brevet fra 14.1. Her prøvede han at brede diskussion og selvkritik ud i hele partiet og tilføjede, at han: „overhørte gentagene advarsler og umisforståelige beslutninger fra ledende organer i parti og Komintern”. Han skrev endvidere, at brevet til Remmele: „ikke blot var en fejl, men en forbrydelse mod tilhørsforholdet til partiet”. Han medgav også medskyld i nogle af Remmeles betragtninger om KPD's nederlag og nødvendigheden af den væbnede opstand i forbindelse med statskup. Han erkendte, at ledelsen af fraktionskampen var hans ansvar. Partiledelsen var nødt til at forholde sig til hans indlæg, og de svarede på samme plads i Rundschau: “Så langt så godt fra kammerat Neumann. Han har blot gjort det samme som kammerat Remmele tidligere har gjort. Det betyder, at han også vil vende tilbage til KPD's og EKKI's linje. Men da han allerede tidligere har afgivet lignende erklæringer og trods det alligevel videreført fraktionskampen, så er en sådan erklæring ikke tilstrækkelig, derimod må han først gennem et længere praktisk arbejde bevise sin troskab mod Kominterns og KPD's linie.”⁴⁸

Nye problemer

Den 8.12 34 blev Neumann arresteret af politiet ved et rutinecheck i boligen. Han blev idømt 14 dages fængsel for passvindel. Hans virkelige identitet afsløredes dog hurtigt på grund af en eftersøgningsplakat fra Tyskland. Allerede 3 dage efter dommen krævede Tyskland ham udleveret med henblik på retsforfølgelse. Han var eftersøgt for drabet på politifolkene Anlauf og Lenk i 1931. De 2 betjente var blevet dræbt under patruljering på Bülowplatz den 9.8 aftenen før folkeafstemningen mod Preussenregeringen – formodentlig et hævnattentat fra KPD's side.

Ret hurtigt startede kommunistpartiet i Schweiz en kampagne for hans frigivelse, og fra Paris startede Münzenberg en storstilet kampagne for at få ham løsladt. Kampagnen havde en vis virkning, ikke mindst fordi den var underskrevet af fremtrædende europæiske intellektuelle som Romain Rolland, Andre Gide og André Malraux.

Komintern startede også et arbejde for at få ham løsladt. Det var Walter Ulbricht og Bela Kun, der blev sat i spidsen for kampagnen, og den tyske advokat Felix Halle, der havde ophold i Sovjetunionen siden rigsdagsbranden, tog til Schweiz for at forsvare ham og forhindre udlevering til Tyskland. Halles forsvar baserede sig blandt andet på, at Tyskland ikke længere var en retsstat, men derimod en "førerstat".⁴⁹

Ulbricht gjorde naturligvis, hvad Komintern bad ham om. Men han brød sig afgjort ikke om Neumann. Det kom senere frem under udrensningsbølgen i Sovjet i en sag mod et andet medlem af KPD, Alfred Sorgatz, der sammen med Erich Mielke deltog i likvideringen af de to politifolk. Ulbricht mente, at Neumann og Kippenberg var de ideologiske bagmænd og ledede gruppen, men erkendte dog, at der ikke var materiale, der understøttede forklaringen.⁵⁰

Tyskland frafaldt den oprindelige drabsbegrundelse til fordel for en anklage om, at Heinz Neumann var den "åndelige og intellektuelle anstifter til mordene". Schweiz afviste at udlevere ham til Tyskland med begrundelserne, at han var fratrædet sit tyske statsborgerskab i 1933 og dermed statsløs, samt at han risikerede dødsstraf.

Den 21.12 34 traf statsrådet beslutning om at udvise Neumann, da det vurderedes at han udgjorde en trussel mod den indre og ydre sikkerhed for Schweiz, og han fængsledes, indtil der var fundet et acceptabelt asyl. Det skulle tage 6 måneder.⁵¹

De omkringliggende lande ville ikke yde ham asyl, heller ikke Frankrig. Der havde han været anholdt for politisk agitation i 1921 og udvist for bestandig.

Sovjet tilbød så asyl, såfremt Schweiz og Frankrig ville give ham fri passage

og bevogtning via Rouen til Le Havre, hvor han kunne komme med et sovjetisk skib til Leningrad.⁵²

Margarete var efter hans arrestation kommet illegalt over grænsen til Frankrig. Hun opholdt sig i Saarbrücken og Paris, indtil hun kunne slutte sig til Neumann i juni 1935 og sejle med på fragtskibet Wolga til Leningrad.

På overfarten fortalte hun Neumann, at hans mangeårige ven Besso Lominadse havde begået selvmord efter at være blevet indkaldt til forhør hos NKVD i forbindelse med mordet på Kirow i 1934. Neumann var rystet over oplysningen og følte sig overbevist om, at de ville blive arresteret ved ankomsten til Leningrad. Det blev de imidlertid ikke, og de fortsatte til hotel Lux.⁵³

Fra asken i ilden

Da de ankom og indrettede sig på værelse 175 forsøgte Pieck at få dem flyttet derfra. Enten til en anden adresse eller til et ringere værelse på hotellet, men forsøget mislykkedes. Kritikken af Neumann var velkendt blandt partikammerater i Moskva, så mange undgik kontakt med ham. Han oplevede virkelig at være “lagt på is” og det påvirkede ham meget. Margarete skrev, at det var et meget hårdt slag for ham, “fordi han over alt andet elskede kammeratligt samvær og selskabelighed.”⁵⁴

Fra oktober 35 arbejdede han som oversætter hos “Forlagsfællesskabet for udenlandske arbejdere i USSR”, og Margarete fungerede som han sekretær. Han havde stadig kontakt med Kurella og Stenbock. De var kommet til Sovjet i 1934, og Kurella arbejdede i Kominterns presseafdeling. Han havde også kontakt til Remmele, Münzenberg og Babbette Gross, Heinrich Süsskind samt til andre beboere i Lux. Noget af det først Neumann oversatte var “Den russiske borgerkrigs historie”, primært skrevet af Maxim Gorki. Han følte sig virkelig udstødt, og der blev da heller ikke gjort meget stads af ham. For eksempel fik han ikke tildelt et kontor på forlagsfællesskabet, men måtte arbejde fra sin bolig, nemlig hotelværelset.

Det havde været på tale at sende ham til Brasilien som medlem af en Komintern delegation, hvor han skulle virke som rådgiver for kommunistpartiets leder Luis Carlos Prestes. I første omgang afviste han at tage af sted, han ville allerhelst arbejde for KPD. Men Pjatnitzki, lederen af OMS, (afdelingen for internationale forbindelser under Komintern – efterretningstjenesten) gjorde ham klart, at da han i Tyskland havde dannet en partifjendtlig fraktion, kunne det ikke komme på tale. Han skulle blot være glad for, at han ikke var blevet udelukket fra partiet, og at han fik nu en mulighed for at gøre sine fejl gode igen ved at tage opgaven i Brasilien. Efter en dags betænkningstid sagde han så alligevel ja til opgaven, og både han og Margarete startede på militær træ-

ning. De skulle rejse som et canadisk ægtepar. Men aftenen før afrejsen ringede Manuiski med den lakoniske meddelelse: "Neumann Sie reisen nicht".⁵⁵

Pjatnitzki var blevet afsat. Han havde været en slags beskytter for Neumann, og det var ikke usandsynligt, at han så opholdet i Brasilien som en mulighed for den truede Neumann til at undslippe. Neumann skrev i stedet en brochure om Prestes for forlagsfællesskabet.

Brüsselerkonferencen i 1935

Det var fortsat meget vigtigt for Neumann at prøve at retfærdiggøre sig og komme igennem med sin selvkritik. Han anmodede Dimitroff, hovedsekretæren i Komintern om at måtte deltage i KPD's 4. partikonference, Brüsselerkonferencen, i oktober 1935. Det blev afslået. Men han fik tilladelse til at henvende sig skriftligt til konferencen. Hans henvendelse blev ikke udleveret, men læst op på konferensens 4. dag.

Her vurderede han blandt andet at:

"Vores kamp mod fascismen og mod splittelsen i arbejderklassen blev hæmmet og besværliggjort i kommunisternes egne rækker. I denne sammenhæng må jeg åbent og uden forbehold fastslå, at jeg bærer hovedansvaret for de sekteriske fejl, der dengang blev begået i det tyske parti".

Han fremhævede, at Thälmann havde haft den korrekte analyse af forholdene i Tyskland og den rigtige strategi overfor fascismen. Han erkendte at have overvurderet arbejderklassens styrke og undervurderet fascismens, og ikke erkendt det lange seje træk, det var, at vinde arbejderklassens tillid. Og:

"Sekterisk var løsningen "slå fascisterne for end I træffer dem", den forkerte vurdering af Brüningregeringen som fascistisk diktatur, illusionen om tilbagegang for den fascistiske bølge i 1931, undervurdering af enhedsfronttaktikken og tilslutning til den væbnede kamp i 1933. (...) Min forkerte politiske indstilling drev mig på vejen til gruppekamp mod den tyske partiledelse, en kamp jeg først indstillede i april 1933 efter, at jeg endegyldigt havde overbevist mig selv om min fejlagtige position og for rigtigheden i partilinen. .. Jeg har bestræbt mig på og vil fortsat gøre, hvad der er mig muligt, for at understøtte politikken og ledelsen i KPD. Jeg er mig bevidst, at ord og erklæringer ikke er nok, men at jeg kun gennem længere praktisk arbejde overfor partiet til fulde kan bevise, at jeg ikke blot til fulde har erkendt mine fejl, men at jeg også gennem mit virke har korigeret dem. (underskrevet) Heinz Neumann 5.10.1935".⁵⁶

Partiledelsen havde dog fortsat ikke tillid til, at han mente sin “bekendelser” alvorligt og ville stadig holde ham langt væk fra indflydelse.

Medlemsvurderinger og første udrensningsbølge

Her fra 1935 skærpedes de sovjetiske myndigheders forhold til immigranterne. Det påvirkede også internt i KPD og skærpede modsætningerne i partiet både de politiske og de personlige. Især var man i ledelsen meget opmærksom på partikammerater, der var eller havde været i opposition til den herskende linje i partiet. Neumann var jo klart i skudfeltet og skulle allerede i oktober 35 udfylde spørgeskema og levnedsskrivelse om sin tid i KPD.

Det var almindeligt, at medlemmer af kommunistpartierne skulle søge optagelse i partiet i de lande, de boede i. Også i den forbindelse skulle der udfyldes et spørgeskema samt en detaljeret levnedsskrivelse.

Neumann blev blandt andet spurgt, om han havde deltaget i grupper og fraktioner i partiet. Det kunne han jo ikke så godt benægte. Så han svarede, at han have været en del af “Gruppe Neumanns” falske, sekteriske politik og fraktionsarbejde.

I november fik Neumann en streng irettesættelse fra Kontrolkommissionen på baggrund af de oplysninger, han gav i spørgeskemaet og levnedsskrivelsen og for fortsat at føre “partikritiske samtaler”.⁵⁷ Han havde jo fortsat kontakt med Remmele, Kurella og Süskind og besøgte også flere gange Luminadses enke.

På trods af kritikken blev han, sammen med flere andre partikammerater, knyttet til et projekt om udarbejdelse af et udkast til et folkefrontsprogram i foråret 1936. Projektet var aftalt mellem KPD’s partiledelse i Moskva og Dimitroff i forlængelse af 7. verdenskongres og Brüsselerkonferencen – for at bringe nogle af de kritiske partikammerater tilbage til “ansvarligt arbejde”. Blandt deltagerne var også Remmele, Süsskind, Fritz David, og Werner Hirsch.

Gruppen blev dog opløst i forbindelse med den første store udrensningsproces fra sommeren 1936, hvor blandt andet David og 4 andre KPD-medlemmer var på anklagebænken. Processen rettede sig mod 16 personer herunder partiveteranerne Sinovjev og Kamenev. Anklagen var, at de tilhørte en terroristisk organisation med tilknytning til Trotski, havde udøvet partiskadelig virksomhed, begået forbrydelser mod arbejderklassen og forrådt partiet. De samme beskyldninger dannede også grundlaget i de kommende udrensningsprocesser.

Werner Hirsch, der var tidligere sekretær for Thälmann, kom også i søge-

lyset. Han beskyldtes i forhør for at spionere til fordel for Gestapo og Rigsværnet. Han på sin side beskyldte Neumann, Remmele, Kippberger, Flieg og Süßkind for partiskadelig virksomhed. Han dømtes dog selv i november til 10 års strafarbejde for spionage for Rigsværnet og for at have udleveret Thälmann til politiet. Han nægtede sig skyldig og døde i fængsel i 1941.⁵⁸

Nettet strammes

Mistro, beskyldninger og angiveri spredte sig nu hastigt i immigrantmiljøet. Rigtig mange kommunister satte ikke spørgsmålstegn ved arrestationerne af de gamle russiske bolsjevikker og de udenlandske kommunister. Holdningen var, at "NKVD anholder ikke uskyldige". Også Pieck blev rigtig bekymret. Fritz David havde været en af hans nærmeste medarbejdere, så anklagerne om, at han var sendt til Moskva som agent for Trotski, blandt andet for at myrde Stalin, kunne jo falde tilbage på ham. Han plæderede derfor for langt større vagtsomhed i partiet overfor mulige forrædere, for begrænsninger i indvandring fra Tyskland og eventuel udvisning af partikammerater med tvivlsom baggrund.⁵⁹

Kominternpræsidiets og Kontrollkommissionen udsendte derpå den 25.8.36 en beslutning om skærpelse af partidisciplinen:

"Da det er lykkedes fjenden at sende agenter ind i den kommunistiske bevægelse, besluttet det at udelukke de personer fra partiet, der har hjulpet fjenden og udvist provokerende og forræderisk adfærd. På stedet at udelukke de, der nægter at give sandfærdige svar på spørgsmål fra Kontrollkommissionen, ligesom de, der er uforbederlige fraktionsmagere og optræder tvetunget, skal udelukkes. Dog med mulighed for de, der ærligt fortryder deres fejl og har evne til ved ærligt arbejde at rette ind, skal kunne genindtræde i partiet."⁶⁰

Appellen om vagtsomhed, der var skudt i gang ved mordet på partisekretær Kirov i Leningrad i 1934, fangede nu også her 1936:

"..helt specielt de politiske immigranter altså de udenlandske kommunister som mulige spioner og sabotører... For blandt de anklagede befandt sig nogle, der havde tilhørt KPD. Enhver person var nu mistænkelig. Ikke kun parti- og Komintern-instanser, men også partimedlemmerne havde den absolutte pligt til at forfølge selv den mindste henvisning og hvis nødvendigt at angive personen. Fra nu af drejede beskyldningskarrusellen stadig hurtigere, og beskyldningerne blev stadig vildere".⁶¹

Alle medlemmer af KPD skulle udarbejde spørgeskemaer og skulle redegøre for deres tid i partiet og deres kontakter både i fortid og nutid. Hvis de havde mistanke om urent trav i bekendtskabskredsen, skulle det straks meddeles. Der udviklede sig en høj grad af angiveri. Ved angivelse af venner og familie signalerede man det totale troskab overfor partiet:

“Under den store udrensningsbølge findes der overhovedet kun et middel til at bevise sin egen pålidelighed og det er angivelsen af sine venner ... her er i virkeligheden kun den pålidelig som er parat til at forråde sine venner. Hvad der er suspekt, er venskab og lignende andre menneskelige forbindelser overhovedet.”⁶²

Fra asken i ilden

Neumann meldte sig hos Komintern som frivillig til den spanske borgerkrig i sommeren eller efteråret 36. Manuilski fandt det ikke tilrådeligt. Neumann og Bela Kun var i en portugisisk avis gjort ansvarlig for nogle blodige overgreb i Madrid begået få dage efter udbruddet af borgerkrigen. Men ingen af dem var i Spanien på det tidspunkt.

Den 21. august læste Neumann en beretning i “L’Humanité” om processen mod de 16, hvor en af de anklagede, Isaak Reingold, havde udtalt, at Sinovjev siden 1930 havde haft tætte forbindelser med Heinz Neumann. Neumann ville for alt i verden undgå at blive kædet sammen med anklager om samarbejde med eller sympatier for Trotski. Han skrev derfor til Dimitroff, at der på baggrund af artiklen var stillet spørgsmål i partiorganisationen på forlaget, hvor han arbejdede, og at han var dybt berørt af de løgnagtige beskyldninger. Han bad Dimitroff om, at der blev bragt en berigtigelse og tilføjede, at han: “..er overbevist om, at Komintern og De personligt beskytter hver enkelt kammerats ære, – også selvom han har begået de største fejl, som jeg har i det tyske spørgsmål.”⁶³

Den 4. september forlangte Kontrollkommissionen, at han nøjagtigt beskrev, hvordan han forholdt sig til de interne partispørgsmål i det sovjetiske parti. Her distancerede han sig fra Trotskioppositionen og fra Sinovjev- og Bucharin grupperne. Men han indrømmede:

“Til Lominadsegruppen må jeg slå fast, at jeg var personlig og politisk ven med Lominadse, så længe han i Komintern og i KPSU aktivt kæmpede mod afvigerne og de oppositionelle. Da Lominadse i 1929 begik sine første afvigelser, vendte jeg mig straks imod ham og meddelte dette til de førende kammerater i KPSU i overværelse af kammerat Thälmann, selv om jeg i hele

perioden med mine fejl i det tyske spørgsmål, hvor tunge mine sekteriske afvigelser og hvor utilgivelig den gruppekamp, jeg anførte, var, har jeg været urokkelig på spørgsmålene om Stalins og Kominterns linje og den skånselsløse kamp mod alle russiske og internationale oppositionsgrupper.”⁶⁴

Neumann havde flere gange hen over sommer og efterår skrevet til både den internationale medlemsafdeling og medlemmer af EKKI, hvor han plæderede for den allerstørste vagtsomhed og klaget over sin isolerede situation.

Der skete dog noget afgørende med hans store tiltro til Stalin og dele af det sovjetiske system, da Süsskind blev arresteret af NKVD den 9. august. De boede på samme etage i hotel Lux, og han havde jo oplevet andre anholdelser på hotellet; men med Süsskind var det anderledes. Ham kendte Neumann indgående, og han var sikker på, at han ikke var en forræder, så han måtte erkende, at de også arresterede uskyldige. Denne oplevelse sammenholdt med, at han og Margarete havde oversat og renskrevet protokollerne fra den første udrensningsproces fik ham til at indse, at der var tale om skueprocesser. Han siger til Margarete: “Det kan jeg forsikre dig om, at hvis de stiller mig for retten i en offentlig proces så vil jeg finde kræfterne til et “Ned med Stalin!” Han var dog af den faste overbevisning, at Stalin var den skyldige og “ikke selve det kommunistiske system”.⁶⁵

Listen med “slette elementer”

Den 2.9 36 sendte Kominterns medlemsafdeling en skrivelse til Dimitroff og Manuela med profiler over trotskister og andre fjendtlige elementer blandt de tyske immigranter og medlemmer af KPD. Her anklagede man KPD for manglende vagtsomhed og forsømmelser i forhold til at efterprøve medlemmernes loyalitet og troværdighed. Det krævedes, at: “Medlemmer af KPD’s centralkomité personligt forpligtes til indenfor en måned at gennemføre en efterprøvning af alle tyske politiske immigranter under personligt opsyn af kammerat Pieck og aflægge beretning om hver enkelt.”⁶⁶

Neumann endte på en listen over “slette elementer”. Listen blev viderebragt til NKVD.

Den 1. oktober fik Kontrolkommissionen en 9 siders henvendelse, formodentlig fra KPD’s partiledelse, hvor Neumanns forbindelse til flere af de anklagede i den første Moskvaproses fremgik. Den 8. oktober beskyldte ledelsen ham for “et frækt bedrag, for tvetungethed og hykleri af den værste slags. Han har blandt andet undladt at nævne brevet til Remmele, hvor han har forsøgt at splitte KPD. Han har forsøgt så tvivl om sammenhængen i Stalins, Kominterns og KPD’s politik.” De truede med at fratage ham medlemskabet af

KPD og den relevante kommission parkerede hans overførsel til det sovjetiske kommunistparti.⁶⁷ Han var også anklaget for, siden begyndelsen af 30'erne, at have deltaget i en polsk-tysk blok, en sammensværgelse i opposition til Stalin og Komintern. Og "gruppe Neumann" beskyldtes for modstandsløst at have været tilskuere til Hitlers magtovertagelse.⁶⁸

Her i oktober fik Heinz og Margarete besøg af Babette og Münzenberg. Münzenberg var kommet mere og mere i modsætning til Kontrollkommissionen og især til Ulbricht. Han mente, at Ulbricht, der var udstationeret for Komintern i Paris, saboterede det antifascistiske folkefrontsarbejde. Han var indkaldt til samtaler hos Komintern og var i flere forhør under sit ophold, så gæsterne fra Paris blev mere og mere bekymrede for deres sikkerhed. Det lykkedes dem dog at overbevise Kontrollkommissionen om, at Münzenbergs arbejde for Spanien, hans rolle i forhold til folkefrontspolitikken samt hans evner til at samle solidaritet og støtte til Sovjet i vesten gjorde det vigtigt, at han vendte tilbage til Paris. De slap ud, og trods flere indkaldelser vendte han ikke senere tilbage til Sovjet.

Det var nok klogt, for det fremgår af Dimitroffs dagbog, at Stalin i en privat samtale skulle have sagt: "Münzenberg er en trotskist. Når han kommer hertil, vil vi straks anholde ham. Anstreng Dem for at lokke ham hertil".⁶⁹

Heinrich Kurella og Charlotte Stenbock-Fermor

Kurella havde også søgt overflytning til SUKP. Han var i den forbindelse til flere forhør hos medlemsafdelingen her i efteråret 1936. Han var belastet af sit venskab med Neumann og sit bekendtskab med Süsskind. Så i oktober skulle han udarbejde en liste over alle de trotskister, han havde viden om. Ved forhør hos Kontrollkommissionen indrømmede han venskabet med Neumann, og at denne havde stor indflydelse på ham. Neumann og Süsskind var interessante personer, som gav "næring til ånden". Når han holdt fast i sit venskab med Neumann, var det også, fordi denne var så ensom.

Om det udspringer af Kurellas forhør, står ikke helt klart. Men i december sendte medlemsafdelingen en meddelelse til Kontrollkommissionen, hvori der var oplistet 24 personer, der regelmæssigt var på besøg hos Neumann. I løbet af december og begyndelse af januar blev Kurella yderligere afkrævet en fortegnelse over alle, han havde mødt hos Neumann, også om bekendtskabskredsen fra Zürich, og hvad samtaletemaerne der havde været. Han fortalte, at han den 31.12.36 havde afbrudt sit venskab med Neumann.

Kurella og Stenbock-Fermor var ikke længere et par i januar 1937. Neumann hørte i januar, at Charlotte var blevet hyret af NKVD blandt andet til at spionere blandt trotskistiske grupper i udlandet. Han og Kurella var jo i

søgelyset hos NKVD og havde ikke længere selv mulighed for at slippe ud, så han udbød: "Det er hendes redning. NKVD vil sende hende til udlandet, og der kan hun hoppe af".⁷⁰ Da det var på tale, at de skulle sendes til Brasilien, havde Margarete set det som en mulighed for, at de kunne "hoppe af". Men måske var det ikke afstigningsmuligheden Neumann havde sagt ja til, men muligheden for at få en opgave for Komintern.

Efter yderligere forhør tilstod Kurella i marts 37, at han endte med at tilhøre Neumann-fraktionen i KPD og indtog en fjendtlig indstilling til Komintern. Det kan dog næppe have sin rigtighed, at han havde tilhørt Neumanngruppen. Han var hele tiden politisk uenig med Heinz, men som så mange andre tilstod han hvad som helst under voldsomt pres. Han blev endegyldigt anholdt i juli 37 og dømt til døden for medlemskab af en kontrarevolutionær organisation. Rettergangen den 28.10 tog 10 minutter. Han trak ikke sin tilståelse tilbage og blev skudt samme dag.

Anholdelse

Alle oplysninger, der tilflød ledelsen i KPD, gik forventeligt videre til Kontrolkommissionen og oftest dermed til NKVD. Pieck havde fået brev fra Karl Volk den 11. november 1936, hvori han hævdede, at Neumann i private samtaler i Schweiz ytrede sin politiske desillusion. Her betegnede han KPSU som "et halvfascistisk parti" og Stalin som "halvfascist".⁷¹

På trods af beskyldningerne beder Dimitroff i december 36 Neumann om at skrive en bog om Kominterns 7. verdenskongres og betydningen af folkefrontspolitikken. Samtidig skulle han så skriftligt udøve selvkritik af sine tunge politiske fejl i ledelsen af KPD. Han nægtede dog yderligere selvkritik og gik ikke i gang med at skrive bogen. Han blev rykket flere gange, men meddelte at der ingen bog blev. Så natten mellem 26. og 27. april 1937 dukkede NKVD op på værelse 175 med beskeden: "Neumann, stehen Sie auf! Sie sind verhaftet". Siden hørte ingen fra ham.

Slutspil

Allerede begyndelsen af maj måned bad lederen af NKVD's 3.afdeling, Minajev, om tilladelse til at anholde Kurella, Hermann Schubert, Fritz Schulte, Remmele og Kurt Sauerland.

Begrundelsen var, at de alle tilhørte den antisovjetiske gruppe, som Neumann havde dannet og sammen med dem forberedt terroristiske aktioner.

Tilladelse blev givet den 14. maj.⁷²

De blev alle – sammen med 24 andre – allerede den 20.maj udelukket fra

partiet.⁷³ Det var den "Lille Kommission", der bestod af Walter Ulbricht, Herbert Wehner og Phillip Dengel, der afgjorde, hvem der i eksilet skulle udelukkes fra KPD. I den sidste halvdel af 30'erne var der et tæt samarbejde mellem de sovjetiske sikkerhedsorganer, EKKI's medlemsafdeling og KPD's ledelse.

Udelukkelserne kørte efter et ret fast skema med anklager om kontrarevolutionære forbrydelser mod arbejderklassen, partiskadelige holdninger, forræderi mod partiet, forbindelse med parti- og klassefjendtlige elementer, politisk splittelsesarbejde, politisk utroværdighed og korrumpning. Det menes, at 237 personer blev ramt i 1937 og dobbelt så mange året efter.⁷⁴

I en rundskrivelse fra KPD's udlandssekretariat fra slutningen af juli 1937 underskrevet af Herbert Wegener stod der om de der, allerede før 1933, bekæmpede Thälmann og den politiske linje, at: "Nu har Heinz Neumann åbenbart sin sande karakter, idet han, sammen med Remmele og Schubert som trotskistisk fascistiske elementer har stillet sig til rådighed for Gestapo og dermed er blevet en fej forræder mod arbejderklassen."⁷⁵

Det var ikke til at vide, om Heinz Neumann levede op til truslen om at udbringe et "ned med Stalin", som han havde forsikret Margareta om, at han ville i en åben proces. Men der var jo heller ikke tale en åben proces. Vi har stor set kun baggrundsmateriale, anklageskrift og dom at støtte os til.

Ved anholdelsen blev han anbragt i en celle sammen med 110 andre fanger de næste mange måneder. Fængslerne i Moskvaområdet, herunder også Ljubjanka, var ret overfyldte og forholdene forfærdelige. Det var nødvendigt at sove på skift i cellerne. Om sommeren var heden ulidelig og om vinteren kulden. Fanger, der sad i undersøgelsesarrest, fik ikke udleveret tøj, så de levede med de samme klude – nogle i flere år. Hvis man blev anholdt om sommeren, blev det til et mareridt om vinteren på grund af mangel på varmt tøj.

Det fremgik blandt andet af materiale fra NKVD og regeringsarkiver samt af breve til ledere som Stalin, Jeshov, Beria, Molotov m.fl., at der i forbindelse med afhøringer blev anvendt omfattende tortur og brugt fabrikerede og opfundne anklager.⁷⁶

Den skæbne overgik antagelig også Heinz Neumann. Under afhøringerne i løbet af sit fangenskab bekendte han sig skyldig i næsten hvad som helst efter omfattende tortur. Fuldstændig nedbrudt gav han udtryk for forståelse selv for NKVD's udrensningsaktioner.

Han havde formodentlig også nævnt navne på sine kontakter og samarbejdspartnere under afhøringerne. Men om han angav dem som skyldige i de samme forhold, som han selv erklærede sig skyldig i, ved vi ikke. Men det brev, han sad og skrev til NKVD få uger før sin dødsdom handler om beskyldninger mod hans gamle modstandere. I det håndskrevne notat står der

blandt andet: "Siden 1925 fandtes der i det tyske kommunistpartis rækker en kominternfjendtlig "midtergruppe fraktion" og siden 1932-1933 en illegal kontrarevolutionær trotskistisk-bucharrinistisk organisation, som Pieck og Ulbricht stod i spidsen for. Her nævnes også Wehner. (Ifølge Leo Fliegs høringsprotokol nævnte han også Wehner og Pieck som medlemmer af en anti-sovjetisk terroristisk organisation.) Men som vi ved, fik det ikke konsekvenser for de pågældende, uanset om det havde sin rigtighed eller ej.)⁷⁷

Anklage og dom

I anklagen mod Heinz Neumann stod der: "Der findes materiale, der godtgør, at han under sit ophold i Sovjet har fortsat sit illegale arbejde mod Komintern og det sovjetiske kommunistparti og opbygget en illegal opposition sammen med medlemmer af den tidligere opposition (i Tyskland) og taget kontakt til en trotskistisk og højredrejet undergrundsbevægelse i Komintern og i det sovjetiske parti og afstemt sit antisovjetiske arbejde med dem. Derfor er Neumann blevet anholdt.

Undersøgelsen viser, ud fra hans egne oplysninger samt oplysninger fra andre medlemmer af den antisovjetiske og kominternfjendtlige organisation han tilhørte, at Neumann i 1932 har knyttet forbindelser til den antisovjetiske og kominternfjendtlige organisation Pjatnitzki og Knorin (...) for at føre kamp mod Komintern og sovjets kommunistpartis centralkomité (...) for at svække kampen mod fascismen (...) Parallelt hermed har Neumann med hjælp fra medlemmet af hans organisation, Willi Münzenberg, etableret forbindelse til det trotskistiske centrum i Paris ligesom til det trotskistiske-bucharinistiske centrum i Schweiz. Hermed har han forbrudt sig mod den sovjetiske lovgivning.

Har erklæret sig for skyldig.

På grund af de begåede forbrydelser skal Neumann ifølge loven overgives til militærdomstolen/militærkollegiet under USSR's højeste ret".

Retten blev ført af 4 militærjurister, og af protokollen den 26.11.37 fra militærdomstolens behandling fremgik det, at offentligheden ikke havde adgang til retssagen, at der ikke førtes vidner, og at den anklagede ikke havde begæret sagen genoptaget eller afvist domstolens sammensætning: "Den anklagede erklærer sig skyldig og godkender fuldstændig de udsagn, han er kommet med under forundersøgelsen. Anklagede har ikke yderligere at tilføje. Han beder om overbærenhed".

Retten forlod salen for at votere.

Den vendte hurtigt tilbage og forkyndte at: "Neumann er skyldig i de ovennævnte forbrydelser og med baggrund i straffelovens § 319 og 320 idøm-

mes Heinz Neumann maksimumstraffen for kriminelle forbrydelser, henrettelse ved skydning og beslaglæggelse af han formue.

Dommen er endegyldig og på baggrund af vedtagne beslutninger af 1.12.1934 skal den straks eksekveres.”⁷⁸

Efterskrift

Langt de fleste kommunister var meget trofaste overfor den kommunistiske idé og det sovjetiske system. De var derfor overbeviste om, at de mange anklager og fængslinger skyldtes agenter i Komintern, fejltagelser og maskerede fjender i sikkerhedsapparatet, samt at Stalin selv var uvidende om de falske anklager.

Det, der kan være vanskeligere at forstå, er, at så mange så længe bevarede troen på, at det, der foregik i det proletariske diktatur i Sovjet, kunne forsvares. Mange havde jo trods alt set deres familiemedlemmer, venner eller bekendte blive hentet af sikkerhedspolitiet i nattens mulm og mørke, eller oplevet at blive udelukket af fællesskabet i deres egne partier. Selvfølgelig er der mange forskellige forklaringer på, hvad der motiverede den enkelte, men nogle af forklaringerne på Heinz Neumanns overvejelser er nok karakteristisk for mange andre.

Især under opholdet i Schweiz drøftede han og Margarete situationen. Flere gange var han kaldt til Moskva på grund af sin kritik af parti og politik i 1931/32. Hver gang øvede han selvkritik og lovede bod og bedring. Men så snart han var tilbage, fortsatte han sin kritik. Han undlod dog hele tiden at angribe Sovjet, som jo var socialismens fædreland, og heller ikke Stalin, som var Lenins arvetager, og han ønskede ikke at “blive en fjende af Sovjetunionen, den eneste sande antifascistiske magt i verden”. Hele hans identitet var, også som “Berufsrevolutionär”, bundet op på tilhørsforholdet til den kommunistiske bevægelse. Han frygtede, at for meget kritik ville trække tæppet væk under ham. Han var nødt til hele tiden at krybe til korset, fordi “der udenfor partiet ikke eksisterer noget liv for ham.” Så længe han bevarede sit medlemskab af partiet, havde han også mulighed for at øve indflydelse på medlemmerne. Efter 1935, hvor parret var tilbage i Moskva og konflikterne med partiet fortsatte: “kommer han dog til at tvivle stadig mere, ikke kun på Kominterns politik, men også på Sovjetunionen og Stalin selv. Men da var det allerede for sent. At forlade Sovjetunionen var ikke mere muligt.”⁷⁹

I tilbageskuelsens klare lys kan vi se, at det var en umulig opgave Heinz Neumann havde stilet sig selv. Ligesom mange andre undervurderede han omfanget af Stalins opgør med alle, der udfordrede hans magtposition eller lagde hindringer i vejen for hans politik. Det var simpelthen ikke muligt at balancere mellem troen på socialismen og Stalins brutale magt.

De mange ofre

Heinz Neumann var, som det allerede fremgår, ikke den eneste af de eksilerede kommunister, der fik så fatal en skæbne. 1937 var det år, hvor udryddelsen af de tyske kommunister toppede, Hermann Weber kalder det “den værste åreladning”.

Det vurderes, at i marts 1938 var ca. 70 % af de tyske kommunister blevet ramt. Enten blev de henrettet eller gik til grunde i straffelejrene, også mange ægtefæller og børn. Formodentlig blev ca. 1.000 tyskere udleveret til Gestapo i forbindelse med ikke-angrebspagten mellem Sovjet og Tyskland i 1939.⁸⁰

Det er dog bemærkelsesværdigt, at de fleste af de overlevende fra lejrene, der vendte tilbage til DDR i løbet af 1940'erne og 50'erne, forblev tro overfor kommunistpartiet og tavse om deres oplevelser.

Mange af de henrettede tyske kommunister blev især efter det sovjetiske kommunistpartis 20. partikongres i 1956 rehabiliteret og efterfølgende æret i DDR's historieskrivning. Men ikke Heinz Neuman. Han forblev, som der står i Weber og Herbst biografiske håndbog over tyske kommunister “ein Unperson”. I den officielle DDR beretning om “Den tyske arbejderbevægelses historie” er han godt nok kort omtalt, men hovedsageligt som venstreafviger og partispalter. I samme værk beskyldes han også, mod bedre vidende, sammen med Kippenberger som bagmand og ordregiver i forbindelse med drabene på de 2 politifolk i 1931. Det sidste, man hører om ham i partihistorien, er, at han officielt fratages sine beføjelser i oktober 1932.

Når han ikke blev rehabiliteret i 1956 eller senere i DDR, var det formodentlig på grund af hans kritik af Komintern og ikke mindst hans modsætningsforhold til de senere magthavere i DDR, Ulbricht og Pieck. Han passede ikke ind i DDR's historieskrivning om den antifascistiske kamp. Det skal dog bemærkes, at han nævnes i SEDs tidsskrifter “Einheit” nr. 7 fra 1988. Dog kun, at han sammen med 9 andre ledende tyske kommunister blev ramt af “ulovlige og uretfærdige repressalier i Sovjetunionen” – men ikke noget om baggrunden eller den videre skæbne, der i øvrigt overgik dem – eller de øvrige. Fra december 1989 kort før sammenbruddet i DDR kom der dog større åbenhed om de tyske kommunisters skæbne.⁸¹

KPD's ledelse i Moskva retfærdiggjorde i samtiden, i sin offentlige stillingtagen, processerne og repressalierne mod partiets medlemmer. Motiverne for den glatte accept af anklagerne kan man kun gisne om. De troede måske på den store sammensværgelse mod den socialistiske stat, frygtede for selv at blive anklaget, nærede mistro til medkæmpere fra bevægelsen og frygtede for partiets eksistens.⁸² Det kan heller ikke udelukkes, at der også var tale om interne magtkampe i KPD, således at de sovjetiske udrensninger også “gavnede” de interne udrensninger af politiske modstandere.

På trods af sin rolle som “Stalins lydige unge hund” gennem mange år får Neumann en del anerkendelse fra nutidige historikere, blandt andet fra Birgitte Studer. Hun kalder ham for en ærgerrig, højt intelligent, retorisk fremragende og selvsikker person og krediterer ham for hans forsøg på at ændre Stalins og Kominterns tysklandspolitik i kampen mod nationalsocialismen. I bogen *Deutschland Rusland*, Komintern skriver Bernhard Bayerlein blandt andet, at:

“På trods af den for dem dødelige fatale tro på stalinismen i hvilken de synes at erkende en ny verden hørte Kippenberger, Münzenberg, Neumann og Remmele, som på deres måde trådte op for deres overbevisning til de mest kompetente organisatorer og propagandister i den tyske kommunisme.”

Om materialet

De fleste af kilderne til immigranternes historie i Sovjet befinder sig i arkiver i Rusland. De fleste skrevet på russisk og en del er belagt med forbud mod offentliggørelse, dog undtaget nogle som (i en periode) kunne ses hos KGB/FSB, men kun af familiemedlemmer og med begrænset adgang.

Derfor baserer beretningen sig primært på tyske historiske værker og kilder/dokumenter om Weimarrepublikkens og KPD's historie samt offentliggjorte og oversatte dokumenter fra Det russiske statslige arkiv for social- og politisk historie, RGASPI, om forhold vedrørende Tyskland og Komintern. Fra Russländisches Zentrum für die Aufbewahrung und Untersuchung von Dokumenten der neuesten Geschichte, RCCHIDNI (tilgængelige i en periode i 1990'erne), og hos SAPMO, Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR im Bundesarchiv (anvendt i de benyttede værker). Der er også anvendt samtidige tidsskrifter og erindringer fra personer, som har været tæt på ham eller kendt ham. Det sidste med skyldigt hensyn til, at nogle erindringer er skrevet mange år efter begivenhederne og derfor kan være farvet af personlige sympatier eller det modsatte.

Oversættelser af direkte citater i beretningen er mine egne.

Noter

1. Fritz N. Platten, Heinz Neumann – Vom Zürcher Regen in die Moskauer Traufe. I Hermann Weber/Ulrich Mähler: *Terror Stalinistische Parteisäuberungen 1936-1959*. s. 167. Beretningen er ikke et forsøg på en omfattende biografi over den voksne Heinz Neumann. Dertil er kilderne ikke fyldestgørende nok, da de befinder sig i arkiver i Rusland flest skrevet på russisk og en del er belagt med forbud mod offentliggørelse dog

- undtager nogle, som (i en periode) kunne ses hos KGB/FSB, men kun af familiemedlemmer og med begrænset adgang.
2. Margarete Buber-Neumann, *Kriegsschauplätze der Weltrevolution. Ein Bericht aus der Praxis der Komintern 1919-1943*, 1967, s.102.
 3. Birgitte Studer, *Reisende der Weltrevolution. Eine Globalgeschichte der Kommunistischen Internationale*, Berlin 2020, s.195
 4. Buber-Neumann, *Kriegsschauplätze*, 1967, s. 135-36.
 5. Deutschland, Rusland, Kominter. Überblicke, Analysen, Diskussionen. Neue Perspektiven auf die Geschichte der KPD und die Deutsch-Russischen Beziehungen (1918-1943). Hermann Weber, Jakov Drabkin, H.Beyerlein, Aleksander Galkin, Berlin 2014, bd. 1, s. 64
 6. Buber Neumann, *Kriegsschauplätze*, 1967, s. 331.
 7. Birgitte Studer, *Reisende..*, 2020, s. 329-31
 8. Deutschland, Rusland .., 2014, bd. 2, dok.176 a
 9. Internationale Pressekorrespondenz (Inprekorr), Jg. 1928, s. 498
 10. Ibid, Jg 1928, s. 2169 ff.
 11. Ibid, Jg. 1928 s. 1701.
 12. Buber Neumann, *Kriegsschauplätze*, 1967, s. 233.
 13. Deutschland, Rusland .., bd. 2, dok. 148, 158 , 160 og 161.
 14. Buber Neumann, *Kriegsschauplätze..* , 1967, s 237-39.
 15. Ibid, 1967, s. 116.
 16. Ibid, 1967, s. 236.
 17. Deutschland, Russland ...2014, bd.1, s. 14.
 18. Inprekorr, nr. 101, 1929, s. 2410.
 19. Deutschland, Russland .. 2014, bd.1, s. 84.
 20. Ibid, 2014, bd.2, dok. 204 fra 22.12.28
 21. Ibid, 2014, bd.1, s. 87.
 22. Ibid, 2014, bd.2, dok. 264 fra 15.7.31.
 23. Ibid, 2014, bd.2, dok 266 fra 20.7.31.
 24. Ibid, 2014, bd.2, dok. 267 fra 2.8.33.
 25. Alexander Vatlin, "Was für ein Teufelspack". Die deutsche Operation des NKWD in Moskau und moskauer Gebiet 1936 bis 1941, Berlin 2013, s.27-28.
 26. Buber Neumann, *Kriegsschauplätze*, 1967, s. 282-84.
 27. Ibid, s. 284.
 28. Deutschland, Russland.., 2014, bd.1, s. 95
 29. Jahrbuch für Historische Kommunismusforschung, 2008, Cit. fra Reinhard Müller s. 321.
 30. Deutschland, Russland.., 2014, bd.2, dok. 287.
 31. Buber Neumann, *Kriegsschauplätze..*, 1967, s. 356.
 32. Thomas Weingartner, Stalin und der Aufstieg Hitlers. Die Deutschlandspolitik der Sowjetunion und der Kommunistischen Internationale, 1929- 1934, 1970, s. 230-31.
 33. Inprekor nr. 87, 21.10.32, s. 2809
 34. Ibid nr. 88, 21.10.32, s. 2823-24.
 35. Ibid nr. 88, 21.10.32, s. 2823.
 36. Buber Neumann, *Kriegsschauplätze..*, 1967, s.360
 37. Jahrbuch für.., 2008, Cit fra Reinhar Müller, s.322
 38. Deutschland, Russland .., 2014, bd.2, dok. 312.
 39. Reinhard Müller, Herbert Wehner – Moskau 1937, 2004, s. 27. Cit. fra Wehners autobiografi "Notitzen".
 40. Deutschland, Russland.., 2014, bd.2, note til dok. 312.
 41. Deutschland, Russland.., 2014, bd.2, dok. 321.
 42. Buber Neumann, *Kriegsschauplätze..*, 1967, s. 400.

43. Rundschau über Politik, Wirtschaft und Arbeiterbewegung, nr. 17, 2.6.1933, s. 542.
44. Birgitte Studer, Reisende der., 2020, s. 433-34 og Deutschland, Russland., 2014, bd.2. dok. 344a.
45. Birgitte Studer, Reisende der ..., 2020, s. 194.
46. Ibid ..., 2020, s. 427.
47. Buber Neumann, Kriegsschauplätze ..., 1967, s. 402-03 og Birgitte Studer, Reisende der ..., 2020, s. 425-26.
48. Rundschau., nr. 25, 12.4.1934, s. 942.
49. Alexander Vatlin, "Was für.?", 2013, s. 15.
50. Fritz von Platen, Heinz Neumann, i, Terror, Stalinistische Parteisäuberungen 1936-1953, hrsg. Hermann Weber und Ulrich Mähler, 1998, s. 170-71.
51. Birgitte Studer, Reisende der., 2020, s.435.
52. Fritz von Platen: Heinz Neumann, i Terror ... s. 173-74.
53. Buber Neumann, Kriegsschauplätze..., 1967, s. 213-16.
54. Buber-Neumann, Von Potsdam nach Moskau. Stationen eines Irrweges, 1957, s. 409-11
55. Buber Neumann, Kriegsschauplätze , 1967, s. 426.
56. Jahrbuch für., 2008, Cit. fra Reinhard Müller s. 324-27.
57. Birgitte Studer, Reisende der., 2020, s. 443.
58. Reinhard Müller, Menschenfalle Moskau. Exil und stalinistische Verfolgung, 2001, s.376
59. Deutschland, Russland., 2014, bd.2, dok. 387.
60. Ibid., 2014, bd.2, dok. 388.
61. Birgitte Studer, Reisende der., 2020, s. 444.
62. Terror ..., 1998, s. 149, cit. af Hanna Arendt fra: Elemente und Ursprünge totaler Herrschaft, 1951.
63. Deutschland, Russland., 2014, bd.2, dok. 389
64. Birgitte Studer, Reisende der .., 2020, s.444-45, cit. fra Hans Neumanns personsag hos RGASPI.
65. Buber Neumann, Kriegsschauplätze., 1967, s. 452
66. Deutschland, Russland., 2014, bd.2, dok. 391.
67. Birgitte Studer, Reisende der., 2020, s. 445.
68. Ibid, 2020, s. 446-49.
69. Dimitoff, Tagebücher 1933-1943, 11.11.37, s. 165
70. Buber-Neumann, Die erloschene Flamme. Schicksale meiner Zeit, 1976, s. 97.
71. Jahrbuch für., 2008, fra Müllers: Bussrituale, s. 223, note 23, cit. fra SAPMO/BA.
72. Deutschland, Russland., 2014, bd.2, dok. 413.
- In den Fängen des NKWD. Deutsche Opfer der stalinistischen Terrors in der 73. UDSSR. Institut für Geschichte der Arbeiterbewegung, 1991, s. 376.
74. Carola Tischler, Flucht in die Verfolgung. Deutsche Emigranten im sowjetischen Exil 1933 bis 1945, 1996, s. 192.
75. Deutschland, Russland., 2014, bd.2, dok. 413.
76. Terror., 1998, R. Müller: Wir komen alle dran. s. 124.
77. Reinhard Müller: Herbert Wehner., 2004, s. 124, citat fra FSB/NKVD akter.
78. Fritz von Platen: Heinz Neumann – "Von Zürcher Regen in .. " I Terror., 1998, s. 180-185.
79. Buber Neumann, Kriegsschauplätze., 1967, s. 407.
80. In den Fängen., 1991 s. 371.
81. Herman Weber, "Weisse Flecken" in der Geschichte. Die KPD-Opfer der Stalinschen Säuberungen und ihre Rehabilitierung, 1990, s. 122-155.
82. In den Fängen., 1991, s. 371.

forfatteropl.